

Att se med Ekelöf

– mellempositionen som en afsakraliserende, frisættende kraft i »Den dubbla bokföringen«¹

Neal Ashley Conrad Thing, Lunds universitet

Rethinking Scandinavia, Issue I (2017)

Den dubbla bokföringen

Underliga ögon har du gett mig, gud
vars namn jag inte vet
att skåda dig som inte finns!
Ty sådan är du, människa
att Det Som Inte Finns, det fattas dig
och det som fattas dig måste ju finnas
Och det är inte en semantisk lek
men Upphävstens jämvikt!

O Intet, rikt på prydnader
O Intet, vishetens dopfunt
fylld av offrade blickar, Intets prydnader
Intets brinnande ljus
under Intets valv, burna
av mäktiga pelare, som orgeltoner
i ett register där vibrationerna tar ut varann
Dagsljusets målade fönster
av färger som tar ut varann
böner av ord som tar ut varann
handlingar vilkas orsak upphäver verkan
och att tand för tand tar ut varann
Jämvikt! O katedral
som plånar ut dig själv:
Vision och motvision!
Upphävstens domän, inte förhävstens.

*

Den som verkligen ser, ser bara det han är utan
vet, att hur han än ber modellen ändra sin ställning
målar han bara det saknade, kanske ett ljus som är borta²

*

Digtet »Den dubbla bokföringen« fra *En Natt i Otočac* (1961) udsætter læseren for udfordrende perspektiver. Mere præcist konfronterer det læseren med vidtrækkende, indgribende og provokerende dilemmaer,

¹ Digtet »Den dubbla bokföringen« står at læse i Gunnar Ekelöfs, *Samlade dikter II*, (red. Anders Mortensen og Anders Olsson), Atlantis, Stockholm 2015, s. 62

Figur 1: Gunnar Ekelöf, *Samlade dikter II*, 2017, s. 62

² Ibid, citeret fra *Vägvisare till underjorden*; "Ita! Ita!.. (11 Djävulsprediken) s. 219.

der ikke findes nogen nemme løsninger på. Digtet leverer ingen kompromiser. Det indtog derfor en ganske særlig tematisk plads som det første digt, der citeres i dokumentarfilmen *Ekelöfs blik. En nordisk digterrejse* (2007), som filminstruktør Claus Bohm og jeg skabte sammen.³ Digtets første linje lægger for med et skeptisk, intrigant jeg, der henvender sig til gud, holder ham ud i strakt arm og kategoriserer ham som fjern og forkaster ham sidenhen som ikke-eksisterende, hvilket afføder en vis utryghed i læsesituationen, idet læserens egen moralske konstitution dermed sættes på prøve. Implicit spørger digtets jeg nemlig langt videre til den menneskelige eksistens: Hvordan tro på en gud, man kun genkender ved sit fravær? Hvordan tro på noget, man ikke ved, hvad er? Hvad er det, vi mennesker søger efter? Hvordan skal vi forholde os til de bagvedliggende kræfter, der i tide og utide virker ind på det givne og på os selv, hvad enten vi faktisk retter blikket ind i tilværelsens sprækker og gør os bekendt med dens fejl og brister, eller ikke gør. Udspændt som vi som mennesker er – ifølge dette digt – mellem fraværende gud og Intet.

Strofe 1 tematiserer Gud og det manglende forhold til tro. Strofe 2 sætter Intet på dagsordenen. Digtet driver fremdeles læseren i flere forskellige retninger på én gang: mod Gud og tilbage mod mennesket selv – og ud i et religiøst og eksistentielt felt, hvor de vestlige dualistiske trosformer er tilbøjelige til at tage for givet, systematisk nivelleres, sættes ud af spil. Det sker som konsekvens af, at intetheden påkaldes i strofe 2: »O Intet, rikt på prydnader/ O Intet, vishetens dopfund«. Læseren vises hen til noget, der kaldes »visdommens døbefond«. Det rituelle, hellige sted i kirken, hvor barnet bliver døbt, er forvandlet til et transformativt skafot, hvor det hidtil sete/gamle sandheder/opfattelser ofres for at give liv til intethedens bål i en komplet afsakraliseret katedral, der fårner sig om som en poetisk gestalt. Under intethedens tag lader opgøret med kristendommen sig ikke fornægte, men blot leverer ved til bålet.

Ekelöfs digteriske ærinde er at få os til at se påny, at forsyne os med nye øjne, nye perspektiver på det levede liv, vi mere eller mindre bevidst tager for givet. Her findes ingen hen- eller overgivelse til noget som helst, end ikke digtets egne bud på, hvad man i stedet bør gøre. Hvad Ekelöfs digt sigter imod er dels at nå til dybere erkendelse af de instanser, der definerer og styrer vores tilværelse, dels at bryde med traditionalistiske enten-eller-løsninger, der gør os ufrie.

Under digtets forløb bliver man vidne til en operativ, tankebefordrende kortslutning af dualistisk vanetænkning, hvor digter-jeg'et tager meningsløsheden på sig uden at overgive sig til nogen form for dualistisk pendlen, uden at vælge side. Deri består den digteriske modstandskamp, som digtet slår til lyd for, og som konkret ekspliciteres i form af bestræbelsen på at ophæve modsætninger og lade dem virke

³ Filmen *Ekelöfs blik* kan ses her: <http://filmcentralen.dk/grundskolen/film/ekelofs-blik-en-nordisk-digterrejse>.

gensidigt neutraliserende ind på hinanden. Men det er ikke gjort med den konstatering for digtet betoner – og Ekelöf tilstræber – :

spänningsförhållandet *mellan* orden som utgör innehållet, genom dikta-rens förmåga att sätta orden och betydelsena i ett sådant brytnings- och nyansförhållande till varandra att tomheten fortfarande skälver, lever, ger utslag, »sänder«, än ett slags magnetisk vävnad av osynliga trådar, kraftlinjer som attraherar eller repellerar varann.⁴ (min understregning)

⁴ Gunnar Ekelöf, *Samlade skrifter II, Atlantis*, Stockholm, 2015 (fra essayet "Från en lyrikers verkstad", s. 372.

Opgør med den kristne Gud

»Den dubbla bokföringen« hører til i den sene fase i Ekelöfs virke, som han selv beskrev som eksperimenterende, hvor der brydes med tidligere syns- og skrivemåder. Til det eksperimenterende hører digter-jeg'ets troløse frygtløshed, hvormed det på skeptisk vis henvender sig til gud (med lille »g«) og fornægter hans eksistens: »att skåda dig som inte finns!«, blot for med dén konstatering som afsæt at præcisere sin egen rolle som den, der opregner mangler, fejl, inkonsekvenser, og som følge deraf afslører sin holdning til det enkelte menneske som drevet af et utrætteligt begær efter at eje, finde klarhed og mål: »Ty sådan är du, människa/ att det som fattas dig måste ju finnas«. Udspændt mellem gud og menneske indtager jeg'et et oppositionelt standpunkt som fejlens og fraværets iagttagelse i forhold til menneskets eksistentielle situation og den fremherskende vestlige dualistiske tænkemåde, som fremstår som forfejlet. Først henvender digter-jeg'et sig til Gud, som har karakter af en ukendt, unavngiven kraft, der har givet jeg'et en særlig evne til at se og holde øje med det, der mangler. Det har altså fået evnen til at skue og se det, der ikke kan ses i dåbsgave. Dermed er *blikket*, selve det at se, også på ufrivillig vis, samtidig markeret som digtets hovedtema.

Visdommens døbefont

En skål full med ögon
lämnar jag åt hösten
Ja, en skål full
av det osedda
Därför att jag förunnades
att se

Disse seks linjer, der har haft den største betydning for den danske maler Knud Odde⁵, stammer ganske vist fra et senere ubetitlet, efterladt digt, Ekelöf arbejde på over flere omgange. Men de føjer nuancer til i blikofringen i »Den dubbla bokföringen«, hvor visdommens døbefont er fyldt med »offrade blickar«. Symbolikken er til at tage at føle på, men i de citerede seks linjer står det ligeledes klart, at der ikke blot

⁵ Disse seks linjer, som indleder et ubetitlet digt, trykt i *Partitur* (1969, s. 9), som et af »23 dikter hovedsagligen från 1965-67«, har optaget den danske maler Knud Odde, som også medvirker og interviewes i filmen *Ekelöfs blik*. Han citerer selvsamme linjer på dvd'en »De Grafica«, der blev afspillet i et særligt rum på hans danske udstilling »Luna Convento« på Sophienholm 30.4.-26.6, 2016 og på Vendsyssel Kunstmuseum 10.9.-20.11. Citatet indgik som overgang til en filmet sekvens, hvor jeg peger på Ekelöf som paradoksets digter og analyserer et Odde Ekelöf-litografier fra 2001 (*Ekelöf Sulten*) som jeg hermed henviser til; se video her: <https://vimeo.com/233302953>

digtes ud i det blå, men på det, der er gået under, de fejlslagne syn, tiden, der gik, de upræcise rekognosceringer og diverse forblommede overbevisninger.

Intetheden transformerer døbefonden til noget nær det modsatte af det livgivende sted, hvor det lille barn døbes og får et navn. Døbefonden står i digtet forvandlet frem som selve Intets åsted, hvor offerbålet brænder, hvor visdommen og klogskaben fødes, vel at mærke som en »intethedens døbefond«, hvor en dobbeltbevægelse sætter sig igennem. For der er ikke tale om, at der i banal eller abstrakt forstand uden videre bringes viden til veje, men at gamle, forældede forståelsesformer og måder at se på verden *ofres* (»visdoms døbefond/ fuld af ofrede blikke«). Sættes ud af spil.

Fra og med »Intet« påkaldes, fremstår digtet fremdeles som ofringens sted, hvor synsmåder og hensigter og intentioner går til grund gennem den poetisk opretholdt nivellering af diverse forsøg på at skue, at gennemskue og sætte en bærende vision eller en mening igennem. Det sker via en nøgtern fastholdelse af Intet som på én gang optisk greb, strategi, omdrejningspunkt, passage og orienteringssted. Digtet fastholder ikke mindst Intet som en operativt negationsstyret ophævende mystisk gestalt, akkurat som Anders Olsson har påpeget over flere omgange.⁶ For Ekelöf ser den, der *virkelig* ser, hele tiden sine egne mangler, og det han er foruden: »Den som verkligen ser, ser bara det han är utan«.⁷ Den ekelöfske bliktematisering har i udpræget grad at gøre med ønsket om at bryde vej til en ny synsmåde, en *helt ny* livsindstilling, gennem systematisk at punktere de tidligere gældende måder at se og orientere sig på, samt måden, hvorpå man giver noget (ny) betydning. Digtet tager det religiøse og semantiske spørgsmål op på en ganske uventet facon, for det andet inddrager digtet flere forskellige modstridende opfattelser i forhold til det at være menneske og fastholder til det sidste spændingen imellem dem. For det tredje udgør digtet samtidig selv et poetisk svar ved at pege på sig selv.

Afrunding, perspektivering

Paradokset, det usete, mellemrummets intet
att uttrycka vad det egentligen rör sig om, det kan man bara
i mer eller mindre paradoxala uttryck.⁸

Hvordan se med en digter, der fastholder spændingen mellem vision og blindhed som orienteringsmåder i et jerngreb? Ekelöf digter, som bekendt, med bevidstheden om, at den blinde er den eneste egentligt seende. Det skyldes, at den blinde har en vision, som er styret af evnen til at se det usynlige, »en skål full/ av det osedda«, det, der ikke findes, fraværet. Et forhold jeg på helt selvfølgelig underforstod i min kortfattede analyse af »Den dubbla bokföringen«.

⁶ Se Anders Olsson, *Ekelöfs nej*, Bonniers, Stockholm, 1983, *Gunnar Ekelöf*, Natur och Kultur, Stockholm, 1997 og *läsningar av Intet*, Stockholm, Bonniers, 2000 og N.A.C.Thing, *Nordens fyrste*, Multivers Academi, København, 2011.

⁷ Se note 2.

⁸ Gunnar Ekelöf, *Skrifter 8*, s. 191.

Digtets jeg er kun konkret til stede i strofe 1. I strofe 2 opgår det i intet(sheds)visionen som implicit medium og passage for en systematisk afsakralisering og tømning af kirken/katedralen som troens og orienteringens sted. Vi får med andre ord at gøre med en tilintetgørelsens katedral, der absolut ikke kun er destruktiv, den har en afbalancerende funktion, som det afsakraliserede sted, hvor ofringerne pågår, der afbalancerer modsætninger. En parallel læsning af intet og dets betydning i og for Ekelöfs digt findes hos Anders Olsson:

Ekelöf skapar en förintelsens katedral, som säreget förmår balansera tillvarons motsatser. Det är själva Intet, upprepat varje rad, som blir det sakrala offrets rum. Intet ersätter den gängse, konfessionsbundna religionens katedral på samma sätt som Herren Någonting Annat tar den kristna Gudens plats i »Gymnosofisten«. Men det tar också nihilismens plats, och visar en utväg ur främlingskapet.⁹

Spørgsmålet er så, hvordan vi skal forstå Ekelöfs paradoksale bestræbelse på at afbalancere tilværelsens modsætninger. Det giver filosofen Marcia Sá Cavalcante Schuback et glimrende bud på i en koncis redegørelse for forholdet mellem Ekelöf, intet og paradokset, hvor hun fører tråden videre fra Anders Olssons beskrivelse af intet som en sjælelig forvandling (»metanoia«, græsk udtryk), der tager sig ud som en overgang fra en negativitet til en ny positivitet, fra nihilisme til mystik, »från självupptagenhet till självglömskan, från förnuftets tro på att allt är inget till mystikens tro på att intet är allt.«¹⁰, en lignende markant proces bliver os læsere til del, når vi for alvor fordyber os i »Den dubbla bokföringen«.

Schuback reflekterer præcist og øjenåbnende over, Ekelöfs søgen efter det paradoksale på følgende vis:

Han [Ekelöf] säger inte att poesin inte har med formen, menings- eller konstfullheten att göra. Han uppmanar oss faktiskt att söka efter det meningslösa i det meningsfulla, det konstlösa i konstfullheten och att söka efter utfyllnadens tomhet. Han uppmanar oss att söka efter det paradoxala, och kallar det paradoxala för kontrast, tystnad och ett »mellan« raderna. Att söka efter det paradoxala framstår här som en poetisk uppgift och något som vi bör lyssna till. Vi bör lyssna mellan raderna. Vi bör lyssna efter paradoxer.¹¹

Schuback hæfter sig ved et »mellemrummets intet«, der altså må læses som et rum i mellemrummet, hvor noget sker - til trods for, at der intet sker. Eller, at intet (Intet) netop er dét, der sker, som i nærværende digt. Nærmere præciseret opholder hun sig ved mellemrummets mellemposition. Der er tale om »ett mittemellan«, eller et *mellemmellem*¹², dvs. et forhold *implicit* i spændingsforholdet mellem linjerne/ordene, som

Vad är då som finns mellan nihilismen och mystiken, i själva spänningen mellan tomt och ett uppfyllt intet? Det som finns [hos Ekelöf] är

⁹ Anders Olsson, *läsningar av Intet*, Albert Bonniers Förlag, s. 313.

¹⁰ M.S.C. Schuback, »Ekelöf och intet«, *ekelöf'et*. Gunnar Ekelöf-Sällskapets Tidskrift, nr. 40, Stockholm 2010, s. 9.

¹¹ Ibid, s. 6.

¹² Eller et »mellemmellemmellemmellem« som Frederik Stjernfelt byder ind med i sin læsning af »Absentia animi«-digtet, »hvor han [Ekelöf] ligesom laver en mellemmellemmellemmellem på mellempositionen.«, i Neal Ashley Conrad Things *Nordens fyrste. Fire essays og seksten samtaler om Gunnar Ekelöfs værk og betydning*, Multivers Academic, 2011, s. 119. Stjernfelt er desuden af den opfattelse, at det er via mellempositioner og fastholdelse af overgange, at han bliver i stand til at nå bagom diverse vedtagne kategorier (jf. *ibid*, s. 131).

ett *mellan*, som varken är den tidigare eller den senare. Ett mellan som inte låter sig fångas vare sig av en föreställning av ett inte-längre det ena eller ett ännu-inte det andra eftersom det inget är. *Det är ett mellan. Ekelöf talar snarere om ett mittemellan än om brist eller om negativitet. Hans emellan befinner sig bortom skillnader av gott och ont, av negativitet och positivitet. Mellan – Ekelöfs intet – talar ur förvandlingens skeende, ur skeendes verbalitet. (...) Intets mellan, mellans intet – dessa ordlösa och paradoxala uttryck som uttalar just ingenting men tvinger oss att möta avgrunden och tystlåtenheten – tillsyns gör väntanstider, de tider där ingenting sker, eftersom det enda som sker är skeendet.*¹³ (min kursivering)

Schuback konstaterer konstruktivt, hvorledes Ekelöf benytter sig af et dialektisk opererende »mellemsprog« som et sprog i sig selv, men som samtidig også kan opfattes som en overgang, som vi som læsere kan betjene os af og benytte som optik på verden, livets mening (og mangel på samme) med skriften som en paradoksalt operativ optik.

Ligeledes er Schubacks påvisning af Ekelöfs bestræbelse på gennem det poetiske sprog at afgrænse sig i forhold til selvfølgeligt opretholdte forskelle ved at pege på det punkt og det moment, hvor vedtagne principper og vurderinger mister deres gyldighed og menneskets egne grænser bliver markant tydeligere: »I dette moment i hvilket inget kan sages [det er dén tilstand «Den dubbla bokföringen» hensætter læseren i], i hvilket vi verkligen erfar icke-vetandet, förmår vi emellertid att lyssna till tystnaden (...)»

[Ekelöf] visar att poesi är en krävande läsning som söker en tanke som känner og en känsla som tänker. Den kräver en tanke som uppstår när filosofin bliver så radikalt och intensiv att den stöter på sina egna gränser, sin ändlighet. Den kräver en känsla som inte blint följer psykologiska självbilder och en tro på att denna självbild är en själv. Den söker samtidigt en sensibilitet bortom sentimentalism och psykologi som *et lyssnande som endast kan ske när läsaren tömmer ut sig själv, när den lämnar sig själv.*¹⁴

Men hvad betyder »skeende« og »skeendet« i den schubackske optik? Det betyder »hændelse« og »hændelsen«, og har overordnet set med det notorisk ubekendte og fremmede at gøre, som digteren ønsker at fange eller udtrykke med det poetiske sprog. I et digt som »Den dubbla bokföringen« er det »Upphävstens jämnvikt«, der, set med Schubacks briller, udgør 'hændelsen', som direkte har at gøre med »Mellan«, som hun definerer som selve »Ekelöfs intet«, der »*»*talar ur förvandlingens skeende, ur skeendes verbalitet«.

Det er altså en specifik form for intet, der her er tale om. Styrende for Schubacks læsemåde her er en *begivenhedstænkning*, der fikser selve forvandlingens hændelse og det sprog som hændelsen kan tilskrives, hvilket, kort sagt, vil sige: selve Ekelöfs sprogliggørelse af poesi som hændelse og begivenhed. Det er dét, der er tale om i citatets

¹³ Schuback, s. 9 og 10. Schubacks beskrivelse af »skeendet« eller »intets skeendet« vedrører en »begivenhedsposition«, en position, hvor begivenheder indtræffer; en tænkning og tilgang, der har rod i Schubacks vigtige filosofisk-hermeneutiske værker, *Lovtal till intet. Logos, Pathos nr. 5*, Glänta produktion 2006 og *Att tänka i skisser. Essäer om bildens filosofi & filosofins bilder*, Glänta produktion 2011.

¹⁴ Ibid, s. 7

kursiverede afsnit: Digtet som hændelse. *Poesiens betoning af sin egen hændelse og sprogliggjorte begivenhed.*

Schubacks peger altså ind i det tavse rum mellem linjerne, hvor spændinger opstår og sproglige begivenheder finder sted. Sagt med sprogfilosofiske termer har vi altså at gøre med et *midt mellem som hændelsens forvandling og sprogliggørelse.*

Dette »At lytte til paradokser« skal selvfølgelig forstås i overført betydning. Det handler om at gøre sig mere opmærksom i forhold til brugen af paradokser, deres rolle og betydning, end man sædvanligvis er.¹⁵ For at kunne tune sig ind på paradokserne er man, ifølge Schuback, pisket til at etablere et forhold til hhv. kontraster, tavsheden og rum mellem linjerne som bud på det paradoksale, hvilket her skal forstås som: de sproglige virkemidler, Ekelöf digterisk tager i brug. Uden nogen løsagtig filosofien. Der må konstant hentes tekstligt grundlag for antagelserne, hvorfor jeg her påmindes om Ekelöfs præcisering af poesiens inderste væsen og hemmelighed fra 1933.

Grundbetydelserna [ordenes] står kvar men över dem spänns en hinna av nyanser, skiftningar, antydningar orden emellan. Och här ligger en del av diktens hemlighet förborgad, en del av yrkeshemligheten: diktens styrka bor inte i orden som sådana utan i den sentimentala spänningen mellan orden. Dikten är inte stenarna utan murbruket, och murbruket är en dynamisk blandning av stenarnas olika tyngd, färg, form, sällsynthet i förhållande till varandra.¹⁶

Disse betragtninger fra digterens værksted, hvor digtets styrke, ifølge digteren selv, ikke beror på stenen/murstenen, men (billedligt talt er) på mørtelen (bindemidlet)¹⁷ på alt, hvad det måtte bestå af, giver samtidig en begrundelse for, hvorfor der er grund til at opholde sig ved alle mulige og umulige mellemfelter, mellempositioner, hulrum, flænger, revner og smalle sprækker mellem noget og noget andet i Ekelöfs poesi. Ekelöfs digteriske søgen befinner sig hele tiden på en uortodoks og paradoksal kurs, der på det nærmeste *altid* indbefatter en søgen efter det umulige, hvilket vil sige: at udtrykke det, der ikke kan udtrykkes.

Som Bengt Landgren har påpeget i analyser af digtene fra *Färjesång* (1941), var den poetiske bevægelses sprog dengang, hos den tidlige Ekelöf, udtryk for en usikkerhedens retorik bestående af en udbredt brug af kiasmer og paradokser.¹⁸ Reminiscenser af dén retorik går igen i »Den dubbla bokföringen«, men nu i en betydelig mere nøgtern nedbarberet og *afpoetiseret* variant, der i betydelig grad peger frem mod Akritcyklussen, hvor Ekelöf på uforlignelig vis, og mere markant end nogensinde før, forløser sit potentiale som paradoksets digter *par excellence*.

¹⁵ Schuback præciserer her kort, hvad paradokser gør: »Paradoxer ställer oss framför tankar och föreställningsgränser. Ty i paradoxen möter vi det omöjliga av att både vara och inte vara samtidigt. I den förlorar vi all säker grund för att gripa världen och oss själva. Vi förlorar grunden för att kontrollera och för att få vad vi ofte kallar för säker kunskap. Framför sådana har vi inget att förhålla oss till. Vi står med tomma händer framför ett intet. Vi står framför det som tankar och rationella föreställningar intet förmår att beskriva.«, *ibid.*, s. 6.

¹⁶ Gunnar Ekelöf, *Skrifter 7*, s. 288. (Citeret fra essayet »Diktens medel och mål«).

¹⁷ Ekelöf konstaterer i »Tag och skriv«: »det är mälden mellan stenarna«; et aspekt, som Anders Olsson har berørt i sin bog med litterære essays, *Mälden mellan stenarna*, Bonniers, Stockholm 1981, s. 13 og 20.

¹⁸ Bengt Landgren, *Polyederns gåta. En introduktion till Gunnar Ekelöfs Färjesång*, Uppsala 1998, s. 127 og 161.

